

UDC: 159.942:61

**KEY COMPETENCES OF EMOTIONS SPHERE AS
COMPONENT OF THE PROFESSIONALLY-ORIENTED PARADIGM
OF MEDICAL EDUCATION**

PhD in Psychology, O. Lazurenko

O. O. Bogomolets National Medical University, Ukraine, Kyiv

Key competences of emotions sphere as components of the professionally oriented paradigm of medical education are presented. Basic competences of emotions sphere and psychological and educational components forming emotional competence of future medical worker are studied. The analysis of the problems professional identity formation specialist is present. The questions of medical training psychologists in medical schools of education are described. The idea of emotional competence formation of specialists in the structure of modern medical education is present.

Key words: emotional sphere, emotional competence, professional competences of emotions sphere, professional identity, medical education

кандидат психологічних наук, Лазуренко О. О. Ключові компетенції у сфері емоцій як компонент професійно-орієнтованої парадигми медичної освіти/ Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Україна, Київ

Досліджено основні компетенції у сфері емоцій та психолого-педагогічні особливості їх формування на різних етап професійної підготовки лікаря. Розглянуто питання професійної підготовки майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах освіти. Зроблено спробу розкриття специфіки формування професійної психологічної компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. Представлено концепцію формування

емоційної компетентності майбутнього лікаря у структурі сучасної медичної освіти.

Ключові слова: емоційна сфера, емоційна компетентність, професійні компетенції у сфері емоцій, професійна підготовка лікаря, медична освіта

Постановка проблеми. Аналіз світових тенденцій у галузі професійної медичної освіти засвідчує зростання вимог до професіоналізму та особистих якостей лікаря. Професіоналізм лікаря включає не лише ефективне виконання своєї професійної діяльності, а й зрілість особистості фахівця, поєднання професійно важливих якостей з психологічними у процесі кваліфікованої лікувальної взаємодії. Досягти успіхів може лише фахівець з високим рівнем професійної компетентності, бажанням розвиватися та самовдосконалюватися. Професійна компетентність лікаря формується на основі набутого ним практичного досвіду та обумовлює його професійну майстерність. Джерелом цієї майстерності виступають не лише особисті якості лікаря, а і його професійні компетенції, в тому числі у сфері емоцій.

Однією з актуальних і важливих проблем вищої медичної освіти виступає така побудова навчального процесу, яка могла би бути основою формування професійної компетентності, сприяти високому рівню розвитку індивідуально-психологічних особливостей майбутнього лікаря, його емоційної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню окремих аспектів емоційної компетентності присвячені праці І. Андреєвої, І. Аршави, Е. Носенко, О. Саннікової, Goleman D., Mayer J. D., Saarni C., Salovey P. та ін. [11; 14; 15]. Автори сучасних психолого-педагогічних видань відзначають актуальність проблеми формування емоційної

компетентності майбутнього фахівця, але не зупиняються на детальному розгляді даного питання. Проте, незважаючи на безперечну актуальність практичну значимість, проблема емоційної компетентності лікарів, її впливу на професійну діяльність, психологічних особливостей формування у фаховій підготовці медика залишається недостатньо дослідженою. При чому, не зважаючи на всі теоретичні труднощі і проблеми виміру, аналіз різних підходів до вивчення компетентностей в емоційній сфері показує, що склався інноваційний підхід до розуміння даного феномену. Ми вважаємо, що в його основу покладений компетентнісний підхід [1; 8; 9].

Для наукового розгляду феномену емоційної компетентності доречно, на наш погляд, спочатку зробити аналіз поняття «компетентність» і відокремити його від терміну «компетенція». Іноді у літературі компетенція ототожнюється із поняттям компетентність, іноді розглядається як його частина, іноді як родове поняття. Так, у тлумачному словнику Д. М. Ушакова читаємо таке визначення цих понять: «компетентність – це поінформованість, авторитетність», а «компетенція – це коло питань, явищ, у яких особа має авторитетність, досвід» [10]. Інше трактування поняття «компетентність» знаходимо у праці А.В. Хуторського [11]. Він інтерпретує компетентність як володіння людиною певною компетенцією, і зауважує, що вона включає особистісне ставлення до діяльності. Як бачимо, теж простежується зв'язок емоцій з діяльністю. Отже, звернувшись до дефініцій розглянутих вище понять, зауважимо, що їх розуміння сьогодні ще продовжує формуватися.

У рамках нашого дослідження доречно зупинитися на більш детальному аналізі поняття «компетентність». Цікаво, що у перекладі з англійської «компетентність» – це сукупність компетенцій, наявність знань та досвіду для ефективної діяльності у певній галузі. Водночас,

аналіз наукової літератури із даного проблемного питання дозволяє виділити ще кілька підходів у визначенні поняття компетентності. Отже, її інтерпретують, по-перше, як здатність, здібність; по-друге, як сукупність досвіду; по-третє, як набір умінь, навичок; по-четверте, як єдність психічних властивостей; по-п'яте, як ефективну модель дії. Ми, як і більшість науковців, погоджуємось з думкою, що компетентність являє собою не лише комплекс знань, сукупність вмінь та навичок, а й уміння застосовувати отримані теоретичні знання у практичному житті [7; 11].

Метою статті є аналіз основних компетенцій у сфері емоцій та психолого-педагогічних особливостей їх формування на різних етап професійної підготовки лікаря, а також аналіз концепції формування емоційної компетентності майбутнього лікаря у структурі сучасної медичної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Праця лікаря є багатоаспектною діяльністю, яка, на нашу думку, включає декілька складових: професійну спрямованість, соціальну взаємодію, комунікативні здібності; особистісні якості фахівця, його емоційно-психологічні властивості, які взаємодоповнюють одна одну та спрямовані на допомогу пацієнтові. У зв'язку з цим в цілому можна виділити інтегральні характеристики професійної діяльності лікаря і констатувати, що професіоналізм лікаря має визначати співвідношення, з одного боку, його професійних знань, вмінь та навичок, а, з іншого – психологічних властивостей. У свою чергу, такий підхід дозволяє нам стверджувати, що професійна компетентність лікаря, як неодмінна характеристика його професійної діяльності, з нашої точки зору, складається з кількох важливих компетентностей: фахова компетентність; соціальна компетентність; комунікативна компетентність; особистісно-індивідуальна компетентність; емоційна

компетентність.

Професійна компетентність лікаря – це сукупність його теоретичної та практичної готовності до професійної діяльності, яка, у свою чергу, охоплює знання, вміння та навички, закономірності розвитку та становлення особистості фахівця. Щодо спеціальних знань, то вони, при цьому, є необхідними, але недостатніми характеристиками професійної компетентності. Важливими є професійні уміння та навички, які, звичайно, формуються на основі набутих теоретичних знань. Саме вміння та навички є ґрунтовною основою професійної компетентності лікаря. Зміст професійної компетентності лікаря виявляється у загальному умінні професійно діяти. Це передбачає у лікаря певний рівень сформованості аналітичних (аналізувати, оцінювати, коректно діагностувати, визначати завдання, знаходити прийоми оптимального лікування тощо); прогностичних (управління лікувальним процесом, чітка уява про мету діяльності, можливі та очікувані результати, передбачення не прогнозованих результатів, визначення етапів лікувального процесу, його прогнозування тощо); рефлексивних (спрямовання на себе, розуміння та аналіз власних дій, вчинків); комунікативних (вербальна комунікація); перцептивних (розуміння інших) вмінь, а також вмінь професійної взаємодії (вміння встановлювати стосунки, обирати до пацієнтів, колег коректні та адекватні способи поведінки, розподіляти увагу, забезпечувати сприятливу атмосферу) тощо. Для лікаря важливо встановити рівень результативності власної діяльності: адекватність і правильність комплексу визначених завдань, втручань; ефективність методів діагностики, способів лікування; відповідність застосовуваних форм індивідуальним, віковим, іншим особливостям пацієнтів; причини успіхів, помилок, невдач, труднощів у процесі лікувальної взаємодії тощо.

Фахова компетентність лікаря обумовлена володінням ним знаннями, практичним досвідом у певній галузі медицини (анестезіологія, гематологія, гінекологія, дерматологія, ендокринологія, імунологія, кардіологія, неврологія, нефрологія, онкологія, ортопедія, педіатрія, ревматологія, стоматологія, терапія, хірургія та ін.). Це особистісна професійна якість лікаря, яка дозволяє йому самостійно та ефективно реалізовувати цілі лікувального процесу, лікувальної взаємодії. Це здатність до кваліфікованого вирішення широкого кола професійних завдань. Для цього потрібно не лише володіти знаннями, а й вміти бути готовим грамотно застосовувати їх у практичній професійній діяльності.

Компетентність лікаря у професійній діяльності включає набуті професійні знання вміння та навички; професійну обізнаність; професійні позиції, професійно-важливі якості; професійне мислення; професійну пильність; професійне прогнозування; розуміння і збереження моральних цінностей тощо. Соціальна компетентність лікаря містить: вміння встановлювати контакти; терпимість у стосунках з іншими; використання відкритої позиції у лікувальній взаємодії; вибір доречної стратегії поведінки; готовність до співпраці, відкритість у встановленні контактів з іншими людьми, відверта взаємодія з ними тощо. Комунікативна компетентність лікаря охоплює знання про професійну етику та деонтологію; навички у професійному спілкуванні; професійний такт; розуміння особливостей свого індивідуального стилю спілкування; розуміння пацієнта; доброзичливе ставлення до нього; щирість тощо. Особистісно-індивідуальну компетентність лікаря утворюють психологічні знання про особистість; усвідомлення своєї індивідуальності; власні здібності; особистісна рефлексія; вміння бачити сильні та слабкі сторони своєї діяльності; вміння реалізовувати плани свого особистісного розвитку тощо. Зрілість особистості фахівця

зміцнює його особистісно-індивідуальну компетентність. Емоційна компетентність представлена системою знань про емоції, їх розвиток; вміннями та способами аналізу емоцій; усвідомленням своїх емоцій та емоцій інших, умінням визначити їх, керувати емоціями, як власними, так і емоціями інших, визначати джерело та причину їх виникнення, а також адекватним виразом емоцій (навички рефлексії, саморегуляції та експресивності), розвиток яких в цілому сприяє емоційній відкритості та емоційній емпатії лікаря.

Теоретичне вивчення проблеми емоційної компетентності надало нам також можливість узагальнено переглянути її роль у структурі професійної діяльності лікаря. Зазначимо, що формування емоційної компетентності сприяє розвитку індивідуальних особливостей особистості фахівця, формуванню його професіоналізму, збереженню й зміцненню здоров'я завдяки своїм ключовим компетенціям. Розкриємо зміст тих із них, які представляють інтерес відповідно до завдань нашого дослідження.

Перша компетенція – це розпізнавання і розуміння власних емоцій і почуттів. Важлива компетенція – пізнання власних емоцій, здатність усвідомлювати власні переживання в будь-який момент. Вищий рівень емоційної свідомості, який характеризується тим, що лікар може не лише ідентифікувати, сприйняти, описати емоцію, але й розуміє причини її виникнення, говорити про них. Такий лікар легше за інших справляється зі стресовими ситуаціями, швидше відновлює свій емоційний баланс. Друга компетенція – керування власними емоціями. Регуляція та саморегуляція емоцій – це вміння приймати та контролювати свої почуття та емоції. Лікар, який постійно працює з людьми, вимушений знаходити баланс між власними потребами, прагненнями й очікуваннями інших. Найважливішою складовою частиною цього є реакція на власні емоції. Тому лікарю вкрай

необхідно усвідомити свої емоції та навчитись адекватно виражати їх. Третя компетенція – розпізнавання та розуміння емоцій інших. Ідентифікація емоцій це здатність адекватно розпізнавати, описувати та розуміти їх, що сприяє більш ефективним комунікаціям з іншими. Лікар з високим рівнем розвитку цієї компетенції добре розпізнає сигнали про почуття інших, в змозі побачити стан речей з позиції іншої людини, відчути те, що відчуває вона. Розпізнавання емоцій пов'язано також із рівнем емпатії. Четверта компетенція – керування емоціями інших. Регуляція емоцій – це вміння приймати та контролювати почуття та емоції інших. Здатність позитивно впливати на емоції інших для майбутнього лікаря є особливо важливою. Обережне ставлення до емоцій інших, а також здатність зрозуміти причини їх виникнення дозволяють лікарю у професійному житті не зазнавати проблем в емоційно напружених ситуаціях лікувальної взаємодії. Зазначимо також, що крім виділених вище компетенцій, не менш важливу роль відіграє емоційна готовність лікаря до професійної діяльності.

Як бачимо, важливою складовою у професійній діяльності лікаря виступає власне психологічна складова особистості фахівця, зокрема його емоційно-психологічна компетентність. На наше глибоке переконання, розвиток саме цієї особистісної якості майбутнього лікаря обумовлює його професійне зростання. Переконані, професійно компетентним є такий лікар, який на достатньо високому рівні здійснює свою професійну діяльність, лікувальну взаємодію, формування особистості якого пов'язане, в тому числі, з набуттям власних емоційних вмінь. Все зазначене вище доводить, що підвищення продуктивності професійної діяльності вимагає від лікаря знань у галузі психології емоцій, вмінь регуляції емоційних станів, а відтак формування його емоційних компетенцій не лише в період професійної діяльності, а ще в процесі навчання у вищому медичному навчальному

закладі. Отже, розвиток емоційних особливостей студентів-медиків є одним із чинників процесу формування емоційної компетентності майбутнього лікаря. З огляду на це, доцільно припустити, що основним завданням навчання і виховання, результатом професійного становлення фахівця у вищому медичному навчальному закладі є розвиток емоційної сфери студентів, формування емоційної компетентності. Важливим є й той факт, що в процесі професійної психологічної підготовки медичних кадрів вивчення суттєвих емоційних властивостей, формування емоційної компетентності майбутніх лікарів є одним з провідних завдань, а засвоєння найсуттєвіших експресивних якостей людини призводить до сприятливих умов спілкування лікаря з пацієнтом. Більш того, оскільки в емоційних станах закладені потенційні сили, то не використовувати їх в практиці було би помилковим. Культура емоційного життя сучасної людини – вміння словами чи експресивно виразити себе, на жаль, мало усвідомлюється як спеціальне завдання у сучасній медичній освіті. Хоча в педагогічних цілях, на наш погляд, вкрай важливо приділяти певну увагу вдосконаленню емоційної сфери майбутніх медиків, формуванню їх емоційної компетентності.

Вивчення сучасного стану професійної підготовки майбутнього лікаря свідчить, що вирішенню зазначеного завдання вищими навчальними закладами приділяється недостатня увага. Результати аналізу навчальних планів та програм підготовки медичних фахівців показують, що психологія емоцій не виділяється в окремий предмет, а тому існує об'єктивна суперечність між реальною потребою майбутнього фахівця в оволодінні знань з психології емоцій, що є вкрай необхідною, та можливістю отримати їх у процесі навчання у вищому медичному навчальному закладі. Розв'язати цю суперечність, на наше глибоке переконання, можна шляхом формування емоційної

компетентності майбутнього лікаря, оскільки поєднує, з одного боку, професійну компетентність, а з іншого, індивідуальні властивості особистості.

Однією з актуальних і важливих проблем вищої медичної освіти виступає така побудова навчального процесу, яка могла би бути основою формування професійної компетентності, сприяти високому рівню розвитку індивідуальності майбутнього лікаря, його психологічних особливостей, в тому числі його умінь, компетентностей у сфері емоцій.

Враховуючи факт, що одним з завдань нашого дослідження було створення моделі формування емоційної компетентності майбутнього лікаря, ми вважаємо за доцільне дослідити проблему формування емоційної компетентності майбутнього лікаря з точки зору теоретичної і практичної підготовки майбутнього медичного фахівця. На наш погляд, розгляд даного питання з позиції виявлення потенціалу теоретичної підготовки майбутнього лікаря полягає у вивченні державного стандарту підготовки фахівця в галузі медицини, а також відповідних навчальних програм. Інший напрямок в дослідженні проблеми формування емоційної компетентності майбутнього лікаря передбачає, на наш погляд, аналіз практичної підготовки, як на додипломному, так і на післядипломному етапі, в інтернатурі. Слід також зазначити, що неможливо змінювати обсяги теоретичної і практичної професійної підготовки фахівця, а формування емоційної компетентності майбутнього лікаря не є єдиним завданням навчального процесу. Саме тому, на наш погляд, необхідно знайти такий підхід, вибудувати таку програму, яка зможе забезпечити розвиток індивідуальності фахівця, зокрема формування його емоційної компетентності протягом всього процесу навчання у вищому медичному навчальному закладі. Найбільш перспективними, на наш погляд, шляхами вирішення

поставлених завдань у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу мають стати інтеграція навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу, впровадження спеціально розроблених елективних (вибіркових) курсів, проблемних навчально-наукових семінарів, застосування тренінгових занять тощо.

Спираючись на результати теоретичного та експериментального дослідження, застосовуючи системний підхід до організації процесу формування емоційної компетентності майбутнього лікаря, ми вибудували теоретичну модель, в якій спробували відобразити наше бачення організації навчального процесу, спрямованого на формування компетенцій майбутнього лікаря у сфері емоцій протягом усього періоду навчання у вищому медичному закладі освіти. При побудові нашої моделі ми виходили з наступних положень: формування емоційної компетентності майбутнього лікаря має бути одним із завдань професійної підготовки фахівця і має здійснюватись у процесі навчальної діяльності; у процесі формування емоційної компетентності майбутнього лікаря особливу увагу слід приділяти формуванню професійно важливих емоційних якостей особистості; формування емоційної компетентності майбутнього лікаря є двостороннім процесом діяльності викладача по формуванню компонентів емоційної компетентності та діяльності студента по самовдосконаленню своїх емоційних компетенцій; процес формування емоційної компетентності майбутнього лікаря є тривалим і здійснюється на певних етапах в процесі професійної підготовки у вищому медичному навчальному закладі; основними психологічними особливостями її формування у процесі підготовки майбутніх фахівців у вищому медичному навчальному закладі, насамперед, є: врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів, аналіз мотивації як важливої передумови розвитку професійних компетенцій у сфері

емоцій, якість і глибина отриманих студентами психологічних знань, вмінь та навичок у сфері емоцій тощо. Підкреслимо, що формування емоційної компетентності як професійної якості лікаря, важливої складової його професійної діяльності – це складний та тривалий процес, який залежить як від організації навчального процесу, так і від особистості студента, його індивідуально-психологічних особливостей, зокрема у сфері емоцій, мотивації тощо.

У нашій моделі процес формування емоційної компетентності складається з трьох етапів. Так, на першому етапі (теоретична підготовка) відбувається оволодіння студентами теоретичними і емпіричними знаннями з основ емоційної сфери, усвідомлення студентами ролі емоцій у життєдіяльності та професійній діяльності лікаря; другий етап (практична підготовка) спрямований на пізнання особливостей власної емоційної сфери, оволодіння студентами теоретичними і емпіричними знаннями з основ емоційної компетентності, розвиток емоційної виразності, регуляція емоційних станів, застосування студентами набутих знань, формування вмінь і навичок у навчально-пізнавальному процесі; на третьому етапі (клінічна підготовка, інтернатура) відбувається застосування набутих знань, корекція умінь і відпрацювання навичок з основ емоційної компетентності у процесі практичної професійної діяльності, в клініці.

Практичною реалізацією даної моделі стала розробка та впровадження програми формування емоційної компетентності майбутнього лікаря, яка відображена у наступних психолого-педагогічних етапах професійної підготовки: теоретико-інформаційному (розширення і поглиблення знань студентів з проблем емоційної компетентності шляхом введення додаткового матеріалу в зміст курсів «Основи психології. Основи педагогіки», «Психологія спілкування» та інші, проведення навчально-наукового семінару «Емоції в житті та

діяльності людини», впровадження вибіркового курсу «Психологія емоцій»); навчально-пізнавальному (виконання вправ, спрямованих на набуття емоційних компетенцій, під час тренінгу «Формування емоційної компетентності майбутнього лікаря»); практично-професійному, клінічно-орієнтованому (реалізація набутих на додипломному етапі підготовки компетенцій в сфері емоцій в клінічну професійну практику, їх застосування в конкретних ситуаціях професійної діяльності на післядипломному етапі підготовки фахівця-лікаря (навчання в інтернатурі).

Запропонована нами програма формування емоційної компетентності майбутнього лікаря передбачає охопити тривалий період навчання у вищому медичному навчальному закладі і є, на наш погляд, неодмінною складовою всієї професійно-орієнтованої парадигми сучасної медичної освіти.

Висновки. Емоційна компетентність як системне, цілісне та динамічне психологічне утворення, як важлива особистісно-професійна якість, складова професійної діяльності лікаря виступає засобом ефективної лікувальної взаємодії і дозволяє прогнозувати успішність фахівця, його професійне становлення. Проведений аналіз дозволив виділити ключові компетенції у сфері емоцій. Важливість такого кроку підкреслюється тим, що формування емоційної компетентності майбутнього лікаря є однією з важливих у системі медичної освіти і у подальшому має стати неодмінною складовою професійної підготовки фахівця.

Література:

1. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – М.: Логос, 2004. – 384 с.

2. Лазуренко О. О. Концепція формування емоційної компетентності на різних етапах професійної підготовки лікаря / О. О. Лазуренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – № 3-4. – Херсон, 2015. – С. 113-117.
3. Лазуренко О. О. Проблема формування емоційної сфери майбутнього лікаря-психолога в теорії і практиці вищої освіти / О. О. Лазуренко // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2012. – Т. 11, вип. 6. – С. 318-325.
4. Лазуренко О. О. Сутність професійної підготовки та професійної готовності фахівців медичного профілю: емоційна складова / О. О. Лазуренко // Актуальні проблеми психології: Зб. наук праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2014. – Т. 11, вип. 11, ч. 2. – С. 11-18.
5. Лазуренко О. О. Теоретико-методологический анализ исследования эмоциональной компетентности / О. О. Лазуренко // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Вип. 28. – Кам'янець-Подільський, 2015. – С. 284-295.
6. Максименко С. Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід. Монографія / С. Д. Максименко. – К.: Видавничий дім «Слово», 2013. – 592 с.
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Компетентність особистості як соціально-психологічний феномен / Л. Е. Орбан-Лембрик // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – 2007. – № 12. – Ч.1. – С. 3-12.

8. Равен Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. [Пер. с англ.] /Под общ. ред. В. И. Белопольского. – М.: Когито-Центр, 2002. – 400 с.
9. Ренке С. О. Компетентність як предмет наукового аналізу / С. О. Ренке // Проблеми сучасної психології. – 2011. – № 12. – С. 764-777.
10. Толковый словарь русского языка: в 4 томах / под ред. Д. Н. Ушакова. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2000. – 848 с.
11. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 15-19.
12. Goleman D. *Emotional intelligence* / D. Goleman. – New York: Bantam Books, 1995. – 512 p.
13. Lazurenko Olena. *Psychological and Pedagogical Principles of Students' Emotional Sphere formation in the Process of Professional Training and Development* / O. Lazurenko, N. Smila // *Journal of Psychological Sciences*. – Vol. 2, No. 3, 2016. – P. 124-129.
14. Mayer J.D., Salovey P. *The Intelligence of emotional intelligence* / J. D. Mayer, P. Salovey // *Intelligence*. – 1993. – V.17. – N4. – P.433-442.
15. Saarni C. *The development of Emotional Competence* / C. Saarni. – New York: The Guilford Press, NYC, 1999. – 381 p.

References:

1. Zymnyaya Y. A. *Pedahohycheskaya psykholohyya* / Y. A. Zymnyaya. – М.: Lohos, 2004. – 384 s.
2. Lazurenko O. O. *Kontsepsiya formuvannya emotsiynoyi kompetentnosti na riznykh etapakh profesiynoyi pidhotovky likarya* / O. O. Lazurenko // *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*. 3. Seriya «*Psykhologichni nauky*». – № 3-4. – Kherson, 2015. – S. 113-117.
4. Lazurenko O. O. *Problema formuvannya emotsiynoyi sfery maybutn'oho likarya-psykhologa v teorii i praktytsi vyshchoyi osvity* / O. O. Lazurenko //

Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zb. nauk. prats' Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. – K., 2012. – T. 11, vyp. 6. – S. 318-325.

5. Lazurenko O. O. *Sutnist' profesiynoyi pidhotovky ta profesiynoyi hotovnosti fakhivtsiv medychnoho profilyu: emotsiyana skladova / O. O. Lazurenko // Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zb. nauk prats' Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. – K., 2014. – T. 11, vyp. 11, ch. 2. – S. 11-18.*

6. Lazurenko O. O. *Teoretyko-metodolohycheskyy analiz yssledovanyya emotsyonal'noy kompetentnosti / O. O. Lazurenko // Problemy suchasnoyi psykholohiyi: Zbirnyk naukovykh prats' Kam"yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka, Instytutu psykholohiyi imeni H.S.Kostyuka NAPN Ukrayiny. – Vyp. 28. – Kam"yanets'-Podil's'kyy, 2015. – S. 284-295.*

7. Maksymenko S. D. *Psykholohiya uchinnya lyudyny: henetyko-modelyuyuchy pidkhid. Monohrafiya / S. D. Maksymenko. – K.: Vydavnychy dim «Slovo», 2013. – 592 s.*

8. Orban-Lembryk L. E. *Kompetentnist' osobystosti yak sotsial'no-psykhologichnyy fenomen / L. E. Orban-Lembryk // Zbirnyk naukovykh prats': filosofiya, sotsiolohiya, psykholohiya. – 2007. – № 12. – Ch.1. – S. 3-12.*

9. Raven D. *Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyyavlenye, razvytye y realizatsyya. [Per. s anhl.] /Pod obshch. red. V. Y. Belopol'skoho. – M.: Kohyto-Tsentr, 2002. – 400 s.*

10. Renke S. O. *Kompetentnist' yak predmet naukovooho analizu / S. O. Renke // Problemy suchasnoyi psykholohiyi. – 2011. – № 12. – C. 764-777.*

11. *Tolkoviy slovar' russkoho yazyka: v 4 tomakh / pod red. D. N. Ushakova. – M.: OOO «Yzdatel'stvo Astrel'», 2000. – 848 s.*

12. *Khutorskoy A. Klyuchevye kompetentsyy kak komponent lychnostno-oryentyrovannoy paradyhmy obrazovaniya / A. Khutorskoy // Narodnoe obrazovaniye. – 2003. – № 2. – S. 15-19.*
13. *Goleman D. Emotional intelligence / D. Goleman. – New York: Bantam Books, 1995. – 512 p.*
14. *Lazurenko Olena. Psychological and Pedagogical Principles of Students' Emotional Sphere formation in the Process of Professional Training and Development / O. Lazurenko, N. Smila // Journal of Psychological Sciences. – Vol. 2, No. 3, 2016. – P. 124-129.*
15. *Mayer J. D., Salovey P. The Intelligence of emotional intelligence / J. D. Mayer, P. Salovey // Intelligence. – 1993. – V.17. – N4. – P.433-442.*
- Saarni C. The development of Emotional Competence / C. Saarni. – New York: The Guilford Press, NYC, 1999. – 381 p.*